

Олександр Кирилюк

**МОВА ПОЕЗІЇ ТА ТЕКСТ БУТТЯ (М. ГАЙДЕГГЕР ТА
КИРІЄНКО-ВОЛОШИН)**

Добре відомо, що М. Гайдеггер визначає мову як дім буття, котре промовляє нам через поетів [4, с. 192]. Сама ж поезія розуміється ним як становлення буття за допомогою слова. Проте проблема однією цією дефініцією, ясна річ, не вичерпується. Зокрема, цілком у дусі невгамовного шукача М. Гайдеггера можна окреслити додаткову низку нових запитань. Як, власно, відбувається становлення буття у поезії? Що саме мається на увазі, коли говориться про „слово”? Як співвідносяться між собою слово, мова та мовлення? У який спосіб і наскільки далеко можна поширити отримані на підставі цілком конкретного матеріалу теоретичні висновки стосовно сутності поезії? Чи сповна використав М. Гайдеггер потенціал всіх своїх фундаментальних концептуальних засад [2; 5; 6], наприклад, свою відому тезу щодо суб'єкт-об'єктного розколу європейської свідомості та відповідний заклик повернутись на позиції досократиків? Як в цьому контексті можна розуміти поезію у світлі речення речей (вещания вещей), „витагування” істини на поверхню та розцінювання її як „неприхованого” (алетейі)? Не менш важливо з'ясувати, чи дійсно поезія є становленням буття за допомогою слів, чи, можливо, поетична мова може бути і невербальною або, принаймні, можливо, поет має до цієї невербальної мови безпосереднє відношення і як тоді відбувається це становлення буття через мову? Далі, чи може поет розуміти особливу “мову буття”, якщо така їй притаманна, або ж саме буття німотствує? Крім цього, чи усвідомлює поет відмінність буття від суцього та чи учуває він загрозу, що становить останнє для буття? Нарешті, якими особливими кебетами мають бути наділені поети для того, щоб саме через них та їх слово відбувалось становлення буття? Питань явно забагато, і тому обмежусь одним – як співвідносяться мова поезії та буття (у всіх його відомих філософії значеннях), яке в даному випадку розуміється як текст, тобто, як сукупність явних або утаємничених смислів, і як через мову поезії можливе їх розкриття? З'ясування цього становитиме мету статті. Відповідь на нього пошукаємо у творчості М. Кириєнка-Волошина, який у своїх творах звертався до проблеми визначення сутності поетичної мови та її відношення до природи не в теоретично-концептуальному, як у М. Гайдеггера, а у безпосередньо творчо-поетичному аспекті, втілюючи у своїх творах принаймні три варіанти відповіді на вказаний запит. Експлікація вказаних варіантів буде завданням даної роботи.

Перший з них ґрунтується на принципах **суб'єкт-об'єктної** опозиції, де суб'єкт пізнання постає як наділена здібністю до чуттєвого

сприйняття тілесна істота серед інших природних тілесностей, певна відділена від буття *tabula rasa*, на незайманій чистоті якої в процесі відображення карбуються епіфеномени буття. На цьому рівні опису буття мовою поезії вони відтворюються виключно у сенсорних термінах. М. Кирієнко-Волошин прямо ставить перед собою задачу: „Все форми, все цвета вобратъ в себя глазами”. Але це – у деякому смислі наївне, дитяче знання, хоча поет таким його і визнає: „Пройдемте по миру, как дети, / Полюбим шуршанье осок, / И терпкость прошедших столетий, / И едкого знания сок” [1, с. 85]. Тобто, їдкий сік знання він відчуває майже на смак, він терпкий, в’їдливий та дошкульний. Такий рівень буття – це світ речей, що облудно витріщаються примарою своєї чуттєво даної ефемерної оболонки, за якою не простежується ніяких глибинних шарів прихованих смислів. Епіфеномени буття, його смисли та знаки тут демонстративні та „самоочевидні”, вони настирливо самі себе маніфестують, тоді як суб’єктивний дух себе ще зовсім не усвідомлює, перебуваючи у стані суто чуттєвого „схоплення смислів” „тексту” буття. Слід зауважити, що значна кількість поетів вбачає своє завдання саме у такому відтворенні мерехтливого світу чуттєвостей з метою їх майстерної фіксації та консервування у людському слові, вважаючи своїм досягненням вдалі порівняння, що полягають у парадоксальному перенесенні чуттєвих рис одних речей на інші, від них далекі. Іноді, подолавши цю учнівську стадію поетичної творчості, вони з цього приводу самі з себе кепкують, як це робив маловідомий як поет Валентин Катаєв („пил на роялі як море”).

Наступний крок у поетичній рефлексії М. Кирієнка-Волошина полягає у подоланні суто чуттєвого рівня відтворення тексту буття і залучення до його „прочитання” „раціонального”, розумного начала, котре здатне, нарешті, „стати вище” світу чуттєво даних суцільних речей. Тепер речі виражають вже не поверхневу оболонку суцільного, а суттєве, приховане та утаємничене, до якого ще слід дістатись за допомогою поетичного прозріння. Першим кроком до цього „прочитання” зашифрованих послань є розуміння існування речей (буття у одному із значень) як раціонального тексту. Хоча суб’єкт-об’єктна опозиція тут ще зберігається, буття постає розпорошено диференційованим, а суб’єктивний дух ще себе не помічає, текст буття для свого дешифрування вже вимагає наявності надчуттєвого сприйняття. Розуміння того, що світ – це книга, котру слід прочитати, щедро розкидано по віршах М. Кирієнка-Волошина. Ось деякі взірці такої здібності поета до „читання” звичайно згорнутих „звоїв” суцільного та позасуцільного: „По *свиткам* троп, по росстаням дорог...” [1, с. 56]; „Море глухо шумит, развивая древние *свитки*” [1, с. 20]; „Был в *свитках* туч на небе явлен вновь / Грозящий стих закатного Корана...” [1, с. 26]; „*Письмена* дорог, начертанных в пустыне”... [1, с. 30]. Інакше кажучи, світ для поета

– це явища та речі-знаки, кожна з яких виносить на поверхню відомості, що стають знаними лише „письменним”.

Здавалося, щоб бути здатним прочитати ці книги-згортки, треба володіти не тільки здатністю їх „розвертати”, а й особливим даром „проникнення” у світ потаємних знаків та символів. Проте поняття „проникнення” передбачає деяку відстороненість суб’єкта від об’єкта, яку першому необхідно подолати, „протискуючись” у буття, щоб стати „проникливим” чи, російською, „проникновенным”. Але для М. Кирієнка-Волошина, як видно з його наступних поетичних міркувань, такої роздільності людини та буття немає. Поет є прямим спадкоємцем буття, він „виростає” з нього, через що його поетична мова є подовженням тих смислів, носіями яких є власно буття. Це дає **другий** варіант співвідношення мови поезії та буття, який можна назвати „**об’єктним**”, оскільки суб’єкт в ньому не просто вилучено, а органічно розчинено у бутті. Цей феномен „позасуб’єктності” поетичної творчості добре відчував О. Мандельштам: „И снова скальд чужую песню сложит / И как свою ее произнесет” [3, с. 69]. Близькими до цих уявлень були й образи М. Кирієнка-Волошина, в яких начебто наочно втілювались зауваження М. Гайдеггера, що зосередження людини в поезії на самих початках свого буття є за своєю сутністю становленням як укорінення в Землю.

Як прояв такої „укоріненості” людини в природі своє власне втілення, і душі, і тіла, Кирієнка-Волошин побачив у скелях Карадагу: „И на скале, замкнувшей зыбь залива, / Судьбой и ветрами изваян профиль мой” [1, с. 15]. Подібне занурення у сутність природи дозволяє стати більш наближеним до її автентичних смислів. Для цього, окрім укоріненості, поету необхідне знання про безпосередню причетність як до окремих речей, так і до буття в цілому, впритул до усвідомлення тотожності з ним. Природа-земля – це мати, і поет бачить „Земли отверженной – застывшие усилья. Уста Праматери, которым слова нет!” [1, с. 19]. Проте сутність буття звичною людською мовою не тільки невимовна, буття без поета як свого „глашатая” саме нічого сказати не може, воно німе та сліпе. Але німим та незрячим є не тільки буття (праматір-природа), безмовним та невидющим відчуває себе й укорінений в ній поет: „Я сам – уста твои, безгласные, как камень! / Я тоже изнемог в оковах немоты. / Я свет потухших звезд, я слов застывших пламень, / Незрячий и немой, бескрылый, как и ты” [1, с. 19]. Показовою паралеллю цього є хльостка, як викрик, строфа О. Мандельштама: „Мне хочется онеметь!”... [3, с. 32]. Проте це знакове мовчання всезнання („В нас молчат всезнающие воды, / Видит сны незрячая земля...” [1, с. 19]), через що це – інформаційно наповнене мовчання, в якому поет отримує повідомлення, але не через вербальну, зовнішню форму власно слова, а радше через багатозначний „логос”, котрий не обов’язково має бути отриманим через

почуття та відлитися також у чуттєво даний звук мовлення. Сенсорний рівень сприйняття суб'єктом буття тут цілком подолано. Таким чином, однією з передумов втілення поетом у своїй творчості сутності буття є не поверхнєве, а справжнє та глибинне відчуття належності до буття.

З іншого боку, через світ скінчених речей тільки й можна дістатись до притаєного, прихованого буття, яке відкривається через тривкість речей. М. Гайдеггер вказує, що істотне слово щоразу вказує на *Одне й Те ж Саме*, тобто, на „Одне”, на те, що рухає сущим та нероздільно у ньому панує, саме залишаючись нерухомим. За М. Гайдеггером, добре обізнаного з тисячолітньою філософською традицією цього *τό Έν* („to Hen”, „the One”, „das Eins”, „l'Uno” тощо), „Одне” – це буття, яке повинно відкритися, щоб виникло суще, котре може проявлятися лише через дещо триваюче та наявне, тоді як тривкість і наявність уможливлуються лише тоді, коли відкривається *час*. Спосіб, продовжує він, яким ми є, пов'язаний з тим моментом, коли постав час і відколи він був затриманий. Водночас уведення людини у час космічного, вселенського гатунку вимагає принципово інших масштабів не тільки його вимірювання, але й його сприйняття. Для поета, що дістався „Одного”, простору та часу не існує, але поетичним проникливим словом буття можна вивести на рівень „тут-тепер”, яке через це стає „наявним буттям”. Ось саме тоді „Весь трепет жизни всех веков и рас / Живет в тебе. Всегда. Теперь. Сейчас” [1, с. 201].

У свою чергу, це потребує особливого складу мислення, якщо не сказати, особливого мислення взагалі, яке задає принципово відмінні від звичайних виміри буття людини в світі. Вкрай показовим в цьому аспекті є таке висловлювання М. Кириєнко-Волошина: „Что одни зовут звериным, / что одни зовут людским – / Мне, который был единым, / Стать отдельным и мужским!” [1, с. 81]. Метр був знайомий із гностичними вченнями, але вираження прагнення причетності до „Одного” тут занадто афективне для простого механічного відтворення одного з варіантів доктрини збігу та злиття з „Одним”. У всякому разі, емоційному переживанню поетом його розпорошення з „Єдиного” доволі точно відповідає лементування Августина Блаженного, що звертався до Бога з такими словами: „Віднови мене у цілісності цього розсіяння, у якому я перебуваю, відвернувшись від твоєї єдності, спустошений множиною” (Сповідь, II, 2).

Прецінь, можна твердити, що втілення у творчості поета всіх тих рис, що їх вимагає справжня поезія як спосіб, яким людина отримує свою основу, передбачає принаймні дорефлексивне, але щире самоусвідомлення себе поетом як подовження буття, звідки йде здібність поета до „читання” „книги” сущого та позасущого, наявність особливого типу свідомості, що обумовлює не ілюзорну, а справжню причетність поета до „Одного” як всесвітньої підстави мінливого мерехкотіння сущих речей та явищ,

специфічну масштабність мислення та, нарешті, здатність поета вміти затримати у суцшому те, що триває, вміти піднести міру над немірним, щоб його, за словами М. Гайдеггера, не відніс рвучкий потік часу.

І цей момент рефлексії над тим, чим, власно кажучи, є свідомість поета, ми теж зустрічаємо у М. Кириєнка-Волошина. Це – **третій варіант** співвідношення мови поезії та буття, котрий можна назвати „суб’єктивним”, де „за дужки” винесено об’єкт, а текст (сенси та знаки) буття розкривають себе не через мінливе суще, а виключно в межах тотальної (трансперсональної) свідомості, якою мислить поет. Він зізнається, що „Из недра сознания, со дна лабиринта / Теснятся виденья толпой оробелой...” [1, с. 83]. „Надра” свідомості – це ті її глибинні шари, у яких відбувається весь таємничий процес спонтанного та невимушеного відтворення самодостатніх смислів власно буття, до якого індивідуальна суб’єктивність вже не має ніякої причетності. Як і Ф. Бекон, образно оцінюючи сутність раціоналізму на противагу емпіризму, М. Кириєнко-Волошин описує цей процес в образі павука, який сам із себе пряде тканину знання: „Где ткало в дымных снах сознание-паук / Живые ткани тел, но тело было – звук” [1, с. 104]. В нас самих зосереджено „мысль Земли!” [1, с. 87]. Повертаючись до сказаного вище, зауважу, що саме через звук „логос” буття стає предметним, таким, на якого можна спертися у безодні. Інакше, без становлення буття словом, твердить М. Гайдеггер, людина у цьому безмірі ніякої підпори не винайде. Закріплення визначеності сущого здійснюється через слово, яким фіксується, затримується, як говорить М. Гайдеггер, час, чому певною мірою відповідає виклик поета: „Как закрепить умолкнувшую речь?” [1, с. 146]. „Опрокинута бездна / На водах и во мне...” [1, с. 96], – заявляє надалі М. Кириєнко-Волошин. Свідомість стає яснішою з цього прозріння буття, але мутніє від відображення сущих речей: „И этот тусклый зной, и горы в дымке мутной, / И запах душных трав, и камней отблеск ртутный, / И злобный крик цикад, и клекот хищных птиц – / Мутят сознание” [1, с. 23].

Надчуттєве знання поет репрезентує як парадокс всеосяжного світла, який має аналоги у різного роду варіантах підходу до пізнання Бога – його бачать, як Сонце, фактично будучи осліплені його блискучим сяйвом. Чуттєве сприйняття тут дає протилежний звичайному результат – виникнення зорового образу не відбувається. Він пише: „И мы, как боги, мы, как дети... / Должны ослепнуть в ярком свете...” [1, с. 98]. Через те „Тому, кто зряч, но светом дня ослеп, – / Смысл голосов, звук слов, событий звенья, / ... Раскрыт во тьме. Податель света – Феб / Дает слепцам глубинные прозренья [1, с. 60].

Саме тоді, коли „опрокинута бездна”, зупиняється час, і відповідно до цього М. Кириєнко-Волошин твердить: „Но время, наконец, застынет

надо мной” [1, с. 96]. Такий стан свідомості, котра вже не тільки себе чітко усвідомлює, але й фактично замикається сама на собі, коли особистісне „Я” розширюється до „Я” надіндивідуального, дозволяє говорити про неї як про трансперсональну свідомість. Такого стану звичайна людська свідомість може досягти за допомогою наркотичних речовин. Близькість цих припущень до розуміння такого стану у поетично-творчій свідомості самим поетом видна з його неодноразових вказівок на те, що надприродні закони та міри „Бродя в вине”, „дремлют в черном маке” [1, с. 67]. Розуміння того, що для збагнення глибин буття необхідно вийти на незвичайний рівень свідомості, доповнюється думкою про гармонійність та співзвучність порядку всесвіту та поетичної свідомості, які зреалізуються тоді, коли поет свідчить: „Я в соке конопли. Я в зернах мака”... [1, с. 146]. Втім, інколи, як це відчував О. Мандельштам, ніяких „психотропних” стимуляторів для такого ясновидіння не треба: „Я не слышал рассказов Оссиана, / Не пробовал старинного вина; / Зачем же мне мерещится поляна, / Шотландии кровавая луна?” [3, с. 69]. Завдяки незвичайним трансформованим станам свідомості можливі буквальні перенесення спостерігачів у просторі за мільйони кілометрів, що певним чином засвідчує й М. Кириєнко-Волошин, говорячи про Місяць: „Я был на дне базальтовых теснин” [1, с. 70]. Така свідомість здатна мандрувати і у часі. Наступні рядки свідчать або про своєрідну „історичну пам’ять”, або про реальні мандри поета у давно минуле, коли „...У берега вод / Ласкались к нам ихтиозавры [1, с. 87].

Подібне „еволюційне” та „спадкоємне” укорінення людини у природу, котре ще нещодавно сприяло тому, що поетові відкривались притемнені смисли буття, на рівні тотальної свідомості, яка стає причетною до буття як буття ідей, буття, котре розуміється вже як *нескінченний інтелект божества*, стає тепер для мови поезії на її шляху до відтворення смислів буття завадою. Ті речі, укорінення в яких так правдиво переживалось поетом, тепер викликають у нього відверту відразу і постають як осоружні, бридкі та огидні. З точки зору свідомості, що піднялася на рівень споглядання чистого світу ідей, залежність людини від природних речових закономірностей постає як дещо таке, що принижує вільний людський дух. Природні тіла, такі, як, скажімо, Місяць, часом визначають не тільки біоритми, але й наші почуття, бажання та пристрасті. Нічна супутниця Землі – це „Цветок цветов! Небесный образ Йони! Твоим рождением женщины больны... С невинности снимаешь воск печатей, / Внушаешь дрожь лобзаний и объятий, / Томишь тела сознаньем красоты... Вздываешь воды, чрева матерей, / И пояса развязываешь платий. / Ты... дух отдала во власть / Безумью плоти” [1, с. 67]. Речі для поета одночасно „солодкі” та „безвідрадні”, і визначено це

подвійністю самої людини, що, зрештою, визначає її подвійне ставлення до власної тілесності (порівн.: „Дано мне тело – что мне делать с ним... [3, с. 12]). Належачи до світу речей, людина сама певною мірою є річчю, хоча співвіднесення тіла людини та природних начал М. Кириєнко-Волошин розуміє у першу чергу в душі вкоріненості та відповідності одне одному. Плотське, тілесне розцінюється ним у таких же негативних вимірах: „С какой тоской из влажной глубины” йде „Все смертное, усталое, больное, / ползучее, сочащееся в гное, / Пахучее, как соки белены, Как опиум волнующее сны / Все женское, текучее, земное, / Все темное, все злое, все страстное, / Чему тела людей обречены” [1, с. 68].

Водночас недовговічне тіло М. Кириєнко-Волошин називає „милим”, якого він з часом „складе” із себе: „Милой плотью скованное время, / Своды лба и звенья позвонков / Я сложу, как радостное бремя... [1, с. 109]. Консеквенцією такого неоднозначного статусу тілесності постає прийняття її як даності, котрою тільки й можливе наше існування: ”И сердце мертвое, мне данное судьбой, / Из рук твоих смиренно принимаю...” [1, с. 97], як приймають „солодку неволю”. В неволі суцього перебувають не тільки люди, але й природа: „О мать-невольница! ... / И горький дым костра, и горький дух полыни, / И горечь волн – останутся во мне” [1, с. 19]. У цій спільності поневолення суцця людина та суцця природа рухаються один до одного до підсумкового злиття у бутті: „Мир, увлекаемый плавным движеньем, ... / Станет зеркальным, живым отраженьем / Нашего вечного, слитного Я” [1, с. 99].

Висновки зі сказаного можна зробити такі: відтворення буття через мову поезії у М. Кириєнка-Волошина репрезентовано на трьох рівнях: 1) суб’єкт-об’єктному (чуттєве та раціональне пізнання), 2) об’єктному (пізнання буття через укоріненість поета в суцшому за умов елімінації суб’єктної свідомості) та 3) суб’єктному (пізнання буття на рівні трансперсональної свідомості за умов негациї суцшого та виходу на світове „Одне” як „чисте буття”).

1. Волошин М. Коктебельские берега. Пoesия. Рисунки. Акварели. Статьи.– Симферополь: Таврия, 1990.– 146 с
2. Хайдеггер М. Гельдерлін і сутність поезії // Філософська і соціологічна думка. – 1992.– № 12.– С. 98–109.
3. Мандельштам О. Стихотворения. Избранная проза.– Волгоград: Нижне-Волжское книжное изд-во, 1991.
4. Хайдеггер М. Письмо у гуманизме // Хайдеггер М. Время и бытие. Статьи и выступления.– М.: Республика, 1997.– С. 192–220.
5. Хайдеггер М. Путь к языку // Хайдеггер М. Время и бытие. Статьи и выступления.– М.: Республика, 1997.– С. 259–272.
6. Хайдеггер М. Слово // Хайдеггер М. Время и бытие. Статьи и выступления. – М.: Республика, 1997.– С. 302–311.